

טבת התשע"ב

בס"ד

השיעור מוקדש לעילוי נשמת מנחם אביצור בן יהודה אריה ז"ל

"שלא שינו את שמם"

לפרשת שמות

לא רק שמות בני ישראל כך, אלא לשון הקדש היא היסוד לכל הנבראים, ממשיך הרב אליהו בקול צופיך ואומר: מקור מס 4:

לשון הקדוש היא היסוד לכל נברא ולא רק לשמות בני ישראל. על הפסוק "ויקרא אלקים לרקיע שמים" (בראשית א, ח) אומר רש"י:

"שמים - שא מים, שם מים, אש ומים, שערבן זה בזה ועשה מהם שמים". הוי אומר, שכל יסוד שבבריאה נקרא על שם המשמעות שלו בלשון הקדוש. כמו כן, תקנו חז"ל "שיהא אדם שואל את שלום חברו בשם", היינו שיש לשאול בשלום חברו על ידי אמירת "שלום", כי "שלום" הוא שמו של הקב"ה, ובו ראוי לברך את חברו (עיין ברכות דף נ"ד ע"א ורש"י שם) ומה שאומרים כיום 'פלא במקום 'שלום', אינו טוב כי זה בניגוד לתקנת חז"ל.

שונאי ישראל שבכל דור, גם הם הכירו בכוח השם, ולכן לאחר שפרעה מקבל את פתרון יוסף לחלומו, וממנה אותו למשנה לו, קורא פרעה ליוסף בשם חדש: (בראשית מ"א, מה).

"ויקרא פרעה שם יוסף צפנת פענח"

בביאור שם זה נתקשו המפרשים, וכך כותב האבן עזרא: "אם זו מילה מצרית, לא ידענו פירושה, ואם היא מתורגמת לא ידענו שם יוסף".

רש"י פירש כי צפנת פענח משמעו: מפענח צפונות, ולפי זה קרא לו שם בלשון כנען, וראה ברמב"ן שביאר הדברים שקרא לו שם נכבד בלשון ארצו, אחרי ששאל אותו מהי לשונו.

ברשב"ם מצינו דרך אחרת, ואלה דבריו:

מקור מס 5:

"ולשון מצרים הוא, וכן היה דרכם לקרוא לאדם בשעה שממנים אותו על ביתם שם הראוי, וכן ויקרא משה להושע בן נון יהושע, כשנעשה משרתו, וכן ויקרא לדניאל בלטשצר, כדכתיב 'די שמיה בלטשצר כשם אלהי' (דניאל ד, ה)".

לפי הרשב"ם נהגו השליטים לשנות את שמות נתיניהם כשמינו אותם לתפקיד בכיר, והראיה מיהושע ומדניאל.

פרשת השבוע פותחת בפסוקים (שמות א, א-ב). מקור מס 1: "וְאֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הַבָּאִים מִצְרָיִם אֶת יַעֲקֹב אִישׁ וּבֵיתוֹ בָּאוּ. רְאוּבֵן שְׁמֵעוֹן לֵוִי וַיהוֹדָה"

התורה מאריכה להזכיר את שמות בני ישראל כדי ללמדנו על חשיבות השמות היהודיים שנקראו ביסודם על פי המשמעות שלהם בלשון הקודש. בכמדבר רבה פרשה יג אות כ' ד"ה ביום הששי נאמר: מקור מס 2:

"למה נאמר ג' מיני עולה, כנגד ג' מידות טובות שהיו בידן של ישראל במצרים ובזכותן נגאלו, שלא שינו את שמם ולא שינו את לשונם ושגדרו עצמם מן הערוה".

הרי ששמירת וקריאת השמות היהודיים המקוריים הם לא רק מידה טובה ומנהג טוב, אלא תנאי וזכות להביא את הגאולה לעם ישראל.

בשיר השירים רבה פ"ד וכן בויקרא רבה פרשה ל"ב נאמר: מקור מס 3:

"רבי הונא בשם בר קפרא אמר, בזכות ארבעה דברים נגאלו ישראל ממצרים, שלא שינו את שמם, ולא שינו את לשונם, ולא אמרו לשון הרע, ולא נמצא בהן אחד פרוץ בערוה. לא שינו את שמם, ראובן ושמעון נחתין, ראובן ושמעון סלקין (כמו ש"ראובן" ו"שמעון" נקראו כך ביורדם למצרים, כך נקראו עדיין באותם שמות כל הדורות שאחריהם עד שנגאלו ממצרים), ולא היו קורין לראובן רופוס, ולשמעון לא היו קורין לוליני, וליוסף לסטים, ולבנימן אלכסנדרא"

מסביר הרב אליהו זצ"ל, כי ללשון הקודש יש קדושה מיוחדת, ובאותה הקדושה נקראו השמות היהודיים. לאה קראה לראובן כך, על שם שאמרה "כי ראה ה' בעוניי", ורבותינו פירשו שאמרה "ראו מה בין בני לבין חמי שמכר הבכורה ליעקב" (עיין רש"י בראשית כט, לב). שמעון נקרא כך על שם "כי שמע ה' כי ה' שנואה אנכי". לוי נקרא כך על שם "הפעם ילוה אישי אלי". יהודה נקרא כך על שם "עתה אודה את ה'", וכן כל השבטים. כך שכל שם מבטא את לשון הקודש, וצריכים לשומרו מכל משמר

באחרונים מצינו שהרחיבו והוסיפו דבר בכוונתו של פרעה בזה. בספר "פרדס יוסף" הביא (יוסף בן משה יהודה פאצאנאווסקי – חתן הרב מסאכאטשוב שיצא בלודז' בשנת 1937) פירוש אחר: מקור מס 6:

"יש לפרש על פי מה שאמרו חז"ל, ישראל נגאלו בזכות שלא שינו שמם, כי שמא גרם, ורואים כשיתחילו לשנות בשמות הגויים אז הכל מותר להם, ופרעה הבין זאת והחליף שם יוסף בשם מצרי, וחשב שע"כ ישנה מנהגיו ותורתיו".

על פי פירוש זה היתה כאן מחשבת זדון לשנות את מהותו של יוסף ולהכניסו תחת כנפי האומה המצרית, מנהגיה ואילייה, ולנתקו מאמונת אבותיו.

על פי פירושו מחדש בעל "פרדס יוסף" ומסביר את המשך הפסוקים:

"הנה לאחר שסיפר הכתוב על קריאת שמו של יוסף על ידי פרעה, חתם: 'ויצא יוסף על ארץ מצרים' "

מה הקשר בין 'ויצא יוסף על ארץ מצרים' לקריאת שמו צפנת פענח? , ממשיך בעל פרדס יוסף:

"אבל יוסף ג'כ הבין זאת, והתוודע לכל בשמו העברי, ובה סיכל עצת פרעה, וזהו שאמר ויצא יוסף - בשמו העברי".

מוסיפה על הדברים, אמירה גולדשטוף (פרנק) במאמר שהופיע במכלול ט"ז: מקור מס 7:

יש להוסיף על הדברים דיוק נוסף בלשון המקרא. בסוף הפרשה כאשר יוסף מתוודע אל אחיו [שם, מ"ה, ג] ואומר להם: אני יוסף! ולא אמר אני אחיכם. אם הוא אחיהם המתבולל - אין להם בו עניין, ורק כאשר מקדים הוא כי עדין הוא נשאר יוסף, מוסיף הוא ואומר להם בפסוק ד': "אני יוסף אחיכם". אם הוא נשאר בשמו העברי יוסף - אחיהם הוא באחוה ויכולים הם להתקרב אליו. מפרשה זו ומפשרה לומד בעל "אוזניים לתורה" מוסר השכל לשעה ולדורות, ואלו דבריו: מקור מס 8:

"צפנת פענח - השם הזה נזכר בתורה רק פעם אחת! ומזה ניכר שיוסף לא השתמש בו, אלא רק בשמו העברי. ומזה תוכחת מגולה לאלה, המשנים את שמם לשם האומות, ובפרט מי שזכה לקבל מהמלך את התואר לורד או ברוך, והמלך שינה את שמו כנהוג, אז הס מלהזכיר להם עוד את שמם היהודי והוא זורעו אחריו נוהגים סלסול בעצמם להיקרא רק בשם החדש, שהעניק להם המלך לשם ולתפארת. אבל יוסף הצדיק מאן להיקרא בשם הנכרי שנתן לו פרעה בשעת ההכתרה למשנה למלך, והוסיף להיקרא רק בשמו העברי - יוסף. הוא הודה במוצאו גם בהיותו בבית האסורים, כאמרו כי גנוב גונבתי מארץ העבריים, והוא הודה בשמו העברי בשבתו בארמון המלך".

לסיכום עולה כי פרעה שינה את שמו של יוסף כהוראת בעלות עליו, אך יוסף לא שיתף פעולה ושמר על שמו המקורי. בזאת שימש יוסף כסימן לדורות הבאים, וממנו שאבו הדורות הבאים את הכוח להחזיק בשמותיהם היהודיים והקדושים חרף ניסיונות ההסבה מצד מלכי הגויים.

הגמרא במסכת ברכות דף ז' עמוד ב' שואלת: מקור מס 9: מנא לן דשמא גרים? - אמר רבי אליעזר דאמר קרא: "לכו חזו מפעלות ה' אשר שם שמות בארץ, אל תקרי שמות אלא שמות" (תהילים מ"ו, ט').

מהגמרא ניתן להבין שלשם יש משמעות רבה. ניתן לומר שהשם מורה על מהות האדם.

אם כך הם פני הדברים, מדוע רואים אנו כי במהלך השנים שינו רבים את שמם, ולדוגמא שמות אמוראים בתלמוד הבבלי?

אלכסנדר מוקדון:

השם המפורסם הראשון ש"נכנס" לרשימת השמות היהודים הוא אלכסנדר.

אלכסנדר הגדול, הידוע בעברית גם כ"אלכסנדר מוקדון", חי בשנת 356 - 323 לפנה"ס, היה מלך מוקדון, ואחד מגדולי המצביאים והמדינאים של העת העתיקה. כיבושיו הנרחבים כללו את ערי המדינה של יוון העתיקה, כל שטחה של האימפריה הפרסית, מספר ממלכות נוספות באסיה ואף חלקים מהודו.

רוב המקורות היהודיים מתייחסים בחיוב לאלכסנדר הגדול, על אף שהיה עובד אלילים:

התיאור של המפגש בין אלכסנדר לראש היהודים מתואר במסכת יומא ט"ט ע"א: מקור מס 10:

"בעשרים וחמישה (ב טבת) יום הר גריזים דלא למספד יום שביקשו כותים את בית אלוהינו מאלכסנדרוס מוקדון להחריבו ונתנו להם. באו והודיעו את שמעון הצדיק. מה עשה? לבש בגדי-כהונה ונתעטף בבגדי-כהונה ומיקרי-ישראל עמו ואבוקות של אור בידיהן וכול הלילה הללו הולכים מצד זה והללו הולכים מצד זה עד שעלה עמוד השחר. כיוון שעלה עמוד השחר אמר (אלכסנדר) להם: מי הללו? אמרו לו: יהודים שמרדו בכך. כיוון שהגיע לאנטיפטרס זרחה חמה ופגעו זה בזה. כיוון שראה לשמעון הצדיק ירד ממרכבתו והשתחוה לפניו. אמרו לו: מלך גדול כמותך ישתחוה ליהודי זה? אמר להם: דמות דויקנו של זה מנצחת לפני בבית מלחמתי. אמר להם (ליהודים): למה באתם? אמר: אפשר בית, שמתפללים בו עליך ועל מלכותה שלא תחרב יתעוך עובדי-כוכבים להחריבו? אמר להם: מי הללו? אמרו לו: כותיים הללו שעומדים לפניך. אמר להם: הרי הם מסורין בידיכם. מיד נקבום בעקביהם ותלאום בזנבי סוסייהם והיו מגררין אותן על הקוצים ועל הברקנים עד שהגיעו להר גריזים. כיוון שהגיעו להר גריזים חרשוהו וזרעוהו כרשינין כדרך שביקשו לעשות לבית-אלוהינו. באותו יום עשאוהו יום טוב."

בתאורו של יוספוס פלוויוס, לפגישה זו, יש כמה שינויים במעשה הזה, והכהן הגדול הוא "ידוע" ולא שמעון הצדיק, מקור מס 11:

כאשר בא אלכסנדרוס לירושלים הלכו הכותים ואמרו לו: היזהר שאינם מניחין אותך להיכנס לבית קודש הקודשים שלהם מפני שאתה ערל. כיון שהרגיש גביהא בן פסיסא, הלך ועשה לו שתי אנפילאות, ונתן בהן שתי אבנים טובות, ובהם (שוין) רבוא כסף. כיון שהגיע להר הבית אמר לו: אדוני המלך שלוף מנעליך ונעול שתי אנפילאות הללו, מפני שהרצפה חלקה שלא תחלוק רגליך.

וכיון שהגיע לבית קודש הקודשים, אמר לו: אדוני המלך עד כאן יש לנו רשות להיכנס ... א"ל הריני נכנס וכשאצא אשווה לך גביהתך

אלכסנדר מציית לשמעון הצדיק ולא נכנס לבית המקדש. בתמורה לכך, נקראים בני הכהנים שנולדים באותה שנה

"אלכסנדר", על שמו של המצביא המקדוני הגדול. ואכן, מאז ועד היום, השם "אלכסנדר" הוא שם נפוץ בין היהודים.

מרדכי ואסתר:

שמות נוספים בהם נדון הם שמותיהם של גיבורי מגילת אסתר, מגילת ההסתרה, והם מרדכי ואסתר. שמו של מרדכי נקרא מרדכי בלשון-ומכאן נלקח השם למקצוע הבלשנות. שמה של אסתר ידוע ומופיע במגילה – הדסה!

מרדכי מוצג במגילה (ב,ה) כ :

" אִישׁ יְהוּדִי הָיָה בְּשׁוֹשֵׁן הַבֵּיכָה וְשָׁמוֹ מְרֻדְכִי בֶן אֵייר בֶּן שְׁמַעֲיָ בֶן קִישׁ אִישׁ יְמִינִי "

הסגנון מצביע, שאמנם היה יהודי, אך שמו אינו יהודי. רק לאחריו אומץ השם כשם יהודי. עד ימיו, זה היה שם נכרי מובהק, השפעה משמו של אילם מרדוך.

חז"ל פרשו השם מרדכי שהוא תרגום של מר דרור. מרדכי היה מיושבי לשכת הגזית בסוד הסנהדרין, ובהיותו "בלשן" וידוע שבעים לשון היה יכול להשיב על שאלות קשות בפסיקה, ולכן נקרא גם פתחיה (על פי מנחות סה,א).

אף שמה של אסתר לא היה עד אז שם יהודי, לכן כל זמן שלא גילתה, לא ידעו שהיא יהודיה. שמה היהודי היה "הדסה".

"וַיְהִי אִמֶּן אֶת הַדָּסָה הַיָּא אֶסְתֵר ... (ב,ז). לא כהדסה נלקחה אל בית המלך אלא כ"אסתר". את עשתורת, אילית הכנענים, אימצו הבבלים וקראוה אסתהר, ואולי הכנענים אימצו מהבבלים את אסתהר וקראוה "עשתורת". בפרסית עתיקה יש לשם זה גם מובן של כוכב - אילת השחר.

מסביר הרב חנן פורת :

מקור מס 12:

שמות האישים במגילת אסתר נוכריים, ובכל זאת, מבעד ללבוש הזר, גנוז בשמה של אסתר המלכה הֶקְמָז גם להסתר הפנים וגם לצפייה לישועה.

מחד: "אסתר מן התורה מנין? - ואנוכי הסתר אסתיר", ומאידך - משמעות השם אסתר בפרסית - כוכב בוקר. זה המקור למדרש המובא ברש"י:

"איילת השחר דרשוהו באסתר" (תהלים כ"ב, א, ד"ה למנצח).

הפרק בתהלים הפותח בפסוק: "למנצח על אילת השחר מזמור לדוד" (שם), נדרש כולו על נס הפורים, ומן הראוי להעמיק בפשר הדימויים שבראשית הפרק כדי לעמוד, אגב הקבלה, על ימי מרדכי ואסתר בשושן הברכה.

שמותיהם הנכריים של מרדכי ואסתר עזרו להם להסתיר את זהותם האמיתית ולהציל את העם היהודי.

יתכן וכמו שכל מגילת אסתר עוסקת בהסתר, וגם שם הבורא ושם ארץ ישראל אינו מופיע בה כך גם שם עם ישראל, מסתתר ובא בה בתחפושת של שמות זרים, אך עובדה היא כי שמות אלו התקבלו בעם ישראל, והפכו להיות שמות תקינים, שמות תנכיים, שהרי המגילה היא חלק מהתנ"ך.

ידוע כי כאשר אנשים עוברים לסביבה תרבותית חדשה הם ממירים לעתים קרובות את שמותיהם, לבושם ושפתם, שמקורם בסביבה ממנה באו, לשמות, סגנוני לבוש וצורות דיבור המקובלים בסביבתם החדשה. כך למשל, בימי בית המקדש השני, בהשפעת התרבות היוונית ששלטה בארץ

ישראל באותם ימים, קיבלו יהודים לא מעטים, בהם גם תלמידי חכמים, שמות יווניים, וכך בנוסף לשם אלכסנדר, אנו מוצאים שמות כמו אריסטובלוס או הורקנוס, במיוחד מחוץ לארץ-ישראל, וכך אמנם העידו חז"ל על דורם: "רוב ישראל שבחוץ לארץ שמותיהן כשמות עכו"ם" (גיטין יא, ע"ב).

משמעות המושג שלא שינו שמם:

מבואר בחז"ל, כי בני ישראל במצרים נגדרו באופן מיוחד מן ההתערבות בגויים, מלהתחתן במ. וזאת בזכות יוסף אשר 'גדר את עצמו [במעשה אשת פוטיפר] .

על אף הריבוי העצום של עם ישראל במצרים, לא נמצא בהם מי שהתערב עם המצרים, לבד מאחת, שפרסמה הכתוב.

נראה, כי אין כאן שני ענינים נפרדים, אלא ענין אחד הם. השמירה על ערכי התרבות הייחודיים, ההיבדלות מהמצרים בג' פרטים אלו, הם שסייעו ועמדו להם להבדל מהם בכל המובנים, עד שגדרו עצמם מלהתחתן עמם משך מאות שנים.

הנהגת בני ישראל במצרים שימשה דוגמא ומופת ליהודים בכל הדורות. ההיבדלות מהגויים בכל עניני התרבות, המאפיינים היהודיים שנשמרו בקנאות ובמסירות נפש, בכל תפוצות ישראל, הסגנון הייחודי שהתפתח בכל פזורה, מתוך מאמץ עילאי לשמר את ייחודיות עם ישראל, הם שבזכותם נשאר העם הקטן הזה, כבשה בין שבעים זאבים, חי וקיים לעד. על אף כל הנגישות העיוניים וההריגות, על אף כל נסיונות הגויים 'להתקרב' אל עם ישראל ו'לקרב' אותו אליהם, עם ישראל שמר על בדלנות מופגנת, על ריחוק מתרבות הגויים וחיזוק ערכיו הרוחניים והתרבותיים, ורק בזכות זה שרד אלפיים שנות גלות.

אף בדורנו, דור של טשטוש גבולות וערוב תחומים, עלינו לשים נגד עינינו דברים אלו, מתוך ידיעה כי זוהי הערובה היחידה לעתיד העם.

ככל שניבדל מתרבות הגויים, בכל השטחים ובכל המובנים, ככל שנחזק את ערכינו הרוחניים ותרבותנו הייחודית, בה במידה ניעשה ראויים לגאולה אמיתית ושלומה, במהרה בימינו, אמן.

בשולי הדברים נזכיר, שזה הזמן להתחזק בקריאת הפרשה מדי שבוע, שנים מקרא ואחד תרגום, כנאמר בגמ' לעולם ישלים אדם פרשיותיו עם הציבור שנים מקרא ואחד תרגום.

ידוע הרמז מתחילת פרשתנו, במילים 'ואלה שמות' - ראשי תבות ו'חייב אדם לקרוא הפרשה שנים מקרא ואחד תרגום.

לעולם ישלים אדם פרשיותיו עם הציבור, ינהג בכל תהלוכות חייו לא כאדם פרטי, אלא כפרט אשר הוא חלק מן הכלל. לכל אדם מישראל יש תפקיד מסויים, והוא חלק מכלל נשמת האומה המתחלקת לפרטים/אישים רבים, אשר הצטרפות כולם תביא את העולם לתכליתו וייעודו. לכל אדם 'פרשיה' משלו, ייעוד אישי וכלים מיוחדים שנתנו לו על מנת לממשו, אולם עליו לדעת כי הוא חלק מן הכלל, מ'ספר התורה' הכללי של עם ישראל, פרט האמור להשתלב בתוך הפסיפס הכללי, אשר כולו מכוון לגלות ייחוד ה' בעולמו, ולתקן עולם במלכות ש-ד-י.

השמות שנוספו לעם ישראל, ונשארו בו לדורות, הם דווקא שמות אשר נשאו את דגל עם ישראל והאמונה באל. דווקא מרדכי הוא היהודי! דווקא הכהנים נקראים ע"ש המלך אשר כיבד את חוקי המקדש ולמרות שהיה הכובש הגדול של העולם העתיק, נכנע מול קודש הקודשים השמות שהצטרפו לדורות הם שמות של קידוש השם, ולכן אין הבדל בינם לשמות הראשונים, הבאים בפרשתנו, ועיקרם של כולם – לשמור על עם ישראל מהתערבות, התבוללות והעלמות בתוך אומות העולם

"שלושה שמות נקראו לו לאדם"

במדרש תנחומא (תחילת פרשת ויקהל) נאמר: "שלושה שמות נקראו לו לאדם, אחד מה שקוראים לו אביו ואמו, ואחד מה שקוראים לו בני אדם, ואחד מה שקונה הוא לעצמו, טוב מכולן מה שקונה הוא לעצמו". ואכן, שמו של האדם מלווהו לכל אורך חייו, הולך עמו בכל אשר יפנה, מזהה איתו יותר מכל

נקנה בסיפור חסידי. רבי זושא מאניפולי אמר שהוא איננו מפחד שכשיעמוד לפני בית דין של מעלה ישאלו אותו מדוע לא הגיע למדרגתו של משה רבנו. על כך יש לו תשובה: לא ניתנו לו הכוחות והכשרונות להיות כזה. "ואולם", אמר רבי זושא, "אני חושש מאוד מה אענה כשישאלו אותי מדוע לא הייתי זושא" - זושא עשה מאמצים להיות הוא עצמו.

שמו של האדם, הוא תקווה שהוריו קשרו לעברו ועתידו, על האדם לפעול בהווה כדי לחבר, ולמלא תוכן של אמת לשמו.